

**NEMIS TILIDA SIFAT DARAJALANISHINING ASOSIY
SHAKLLANISH QOIDALARI VA ISTISNO HOLATLARINING
BATAFSIL TASNIFI**

Tairova Sevara Farxodovna

*Samarqand davlat chet tillar instituti 4-kurs 2201-guruh talabasi
tairovasevara@icloud.com*

Po'latov Elnur Obirahmat o'g'li

*Samarqand davlat Chet tillar Instituti 4-kurs talabasi
lnurpulatov7@gmail.com
SAMARQAND, O'ZBEKISTON*

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis tilida sifat darajalanishining (Komparation der Adjektive) asosiy shakllanish qoidalari va istisno holatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifatlarning uch darajasi oddiy daraja (Positiv), qiyosiy daraja (Komparativ) va orttirma daraja (Superlativ)ning morfologik hosil bo'lish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, umlaut hodisasi, fonetik o'zgarishlar, notekis (irregular) sifatlar hamda analitik darajalanish shakllarining qo'llanish xususiyatlari misollar asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada sifat darajalanishining grammatik, semantik va sintaktik jihatlari ham tahlil qilinib, ularning nutqdagi funksional ahamiyati ochib beriladi. Ushbu tadqiqot nemis tilidagi sifat tizimini chuqur o'rganishga va uning murakkab qoidalarini tizimli tushunishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: nemis tili, sifat, darajalanish, Komparation, Positiv, Komparativ.

Nemis tilida sifat (Adjektiv) so'z turkumi predmetning belgisini ifodalovchi muhim grammatik birlik hisoblanadi. Sifatlar orqali predmetning rangi, hajmi, shakli, holati, sifati va boshqa xususiyatlari ifodalanadi. Nemis tilida sifatlar murakkab grammatik tizimga ega bo'lib, ularning eng muhim jihatlardan biri sifat darajalanishidir. Sifat darajalanishi orqali belgining kuchi yoki darajasi ifodalanadi. Bu tizim Komparation der Adjektive deb ataladi. U uch asosiy darajadan iborat: Positiv, Komparativ va Superlativ. Har bir daraja o'zining grammatik shakllanish qoidalariga va istisno holatlariga ega. Sifat darajalanishi nemis tilining ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi va nutqni aniqroq qiladi [1, 654].

Oddiy daraja ya'ni Positiv sifatning boshlang'ich shakli hisoblanadi. Bu

shaklda sifat hech qanday qiyoslashsiz yoki kuchaytirmasdan ishlatiladi. Masalan gut, schön, schnell, klein kabi sifatlar oddiy darajaga kiradi. Positiv daraja grammatik jihatdan eng sodda shakl hisoblanadi. U boshqa darajalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Har qanday Komparativ yoki Superlativ shakl aynan Positivdan hosil qilinadi. Shu sababli sifat tizimini o'rganishda Positiv muhim boshlang'ich nuqta hisoblanadi [3, 712].

Komparativ daraja sifatning ikki yoki undan ortiq obyekt o'rtasida solishtirilishini bildiradi. Komparativ odatda sifatga -er qo'shimchasini qo'shish orqali hosil qilinadi. Masalan schnell → "schneller", "klein" → "kleiner", "jung" → "jünger". Bu jarayon nemis tilida eng asosiy qoidalardan biri hisoblanadi. Komparativ shakl ko'pincha "als" bog'lovchisi bilan birga ishlatiladi. Masalan "Ali ist größer als Vali". Bu yerda "als" solishtirish ma'nosini beradi. Komparativ daraja nisbiylikni ifodalaydi va predmetlar o'rtasidagi farqni ko'rsatadi [4, 560].

Komparativ shakllanishida fonetik o'zgarishlar ham yuz beradi. Ba'zi sifatlarda umlaut hodisasi kuzatiladi. Masalan "alt" → "älter", "groß" → "größer", "arm" → "ärmer". Umlaut nemis tilining tarixiy fonetik jarayonlaridan kelib chiqqan. Bu o'zgarish so'zning ichki tovush tizimiga ta'sir qiladi. Barcha sifatlar umlaut olmaydi. Faqat ayrim bir bo'g'inli sifatlar bu qoidaga bo'ysunadi. Shu sababli umlaut holatlari istisno sifatida ham qaraladi [2, 1344].

Superlativ daraja sifatning eng yuqori yoki eng past darajasini ifodalaydi. Superlativ ikki xil shaklda ishlatiladi. Birinchi shakl am + sifat + -sten ko'rinishida bo'ladi. Masalan am schnellsten, am besten, am schönsten. Ikkinchi shakl esa artikl bilan birga ishlatiladi. Masalan der schnellste Läufer, die schönste Blume, das größte Haus. Superlativ daraja predmetlar ichida eng yuqori yoki eng past sifatni bildiradi. Bu shakl nutqda kuchli ekspressivlik yaratadi [5, 398].

Superlativ shakllanishida ham fonetik o'zgarishlar kuzatiladi. Masalan "hoch" → "höchste", "nah" → "nächste". Bu o'zgarishlar tarixiy rivojlanish natijasidir. Superlativ shakl ko'pincha rasmiy, reklama va badiiy uslubda keng qollaniladi. Chunki u kuchli ta'sir kuchiga ega.

Nemis tilida barcha sifatlar ham darajalanmaydi. Ba'zi sifatlar absolyut ma'noga ega bo'lib, ular qiyoslanmaydi. Masalan tot (o'lik), einzig (yagona), voll (to'la) kabi sifatlar odatda darajalanmaydi. Chunki ularning ma'nosi allaqachon maksimal yoki cheklangan holatni bildiradi. Bunday sifatlarni Komparativ yoki Superlativ shaklga keltirish grammatik jihatdan noto'g'ri

hisoblanadi. Bu holatlar istisno sifatida o'rganiladi [6, 382].

Nemis tilida yana bir muhim shakllanish usuli analitik darajalanish hisoblanadi. Analitik shaklda “mehr” va “am meisten” so'zlari ishlatiladi. Masalan “interessant” → “mehr interessant”, “am meisten interessant”. Bu usul ko'proq ko'p bo'g'inli sifatlarda qo'llaniladi. Analitik shakl grammatik jihatdan qulay va stilistik jihatdan mos hisoblanadi. Bu usul tilning moslashuvchanligini ko'rsatadi.

Sifat darajalanishi sintaktik jihatdan ham muhim rol o'ynaydi. Sifatlar ot bilan birga kelganda turlanadi. Bu holatda sifat darajasi ham o'zgaradi. Masalan ein schöner Mann, ein schönerer Mann, der schönste Mann. Bu yerda sifat ham darajalanadi, ham grammatik jihatdan moslashadi. Bu jarayon murakkab grammatik tizimni hosil qiladi.

Nemis tilida sifatlار predikativ, atributiv va adverbial vazifalarda ishlatiladi. Predikativ holatda sifat o'zgarmaydi. Masalan Der Mann ist schnell. Atributiv holatda esa sifat turlanadi. Masalan der schnelle Mann. Adverbial holatda sifat fe'lni aniqlaydi. Masalan Er läuft schnell. Bu uch holatda ham sifat darajalanishi mumkin. Komparativ va Superlativ shakllarining sintaktik ishlatilishi ham muhimdir. Komparativda als bog'lovchisi ishlatiladi. Superlativda esa am yoki artikl konstruksiyasi qo'llanadi. Bu sintaktik vositalar darajalanishning grammatik to'g'riligini ta'minlaydi.

Nemis tilida notekis sifatlار alohida o'rin tutadi. Bu sifatlار oddiy qoidaga bo'ysunmaydi. Masalan gut besser am besten, viel mehr am meisten, gern lieber am liebsten. Bu shakllar tarixiy rivojlanish natijasida shakllangan. Ular kundalik nutqda juda faol ishlatiladi. Ularni yodlash til o'rganishda muhim ahamiyatga ega [7, 320].

Sifat darajalanishi frazeologik birliklarda ham keng qo'llaniladi. Masalan besser spät als nie iborasi solishtirish asosida tuzilgan. Bunday iboralar tilning ekspressivligini oshiradi. Ular madaniy jihatdan ham muhim hisoblanadi.

Tarixiy jihatdan nemis tilida sifat darajalanishi qadimgi german tillaridan kelib chiqqan. Dastlab bu tizim murakkab bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan u soddalashgan. Umlaut va qo'shimcha o'zgarishlar tarixiy fonetik jarayonlar natijasidir. Bu tilning evolyutsiyasini ko'rsatadi. Zamonaviy nemis tilida sifat darajalanishi juda faol ishlatiladi. Reklama tilida Superlativ shakl keng qo'llanadi. Ilmiy matnlarda esa Komparativ shakl ko'proq ishlatiladi. Og'zaki nutqda esa sodda shakllar ustunlik qiladi. Bu tilning funksional moslashuvchanligini ko'rsatadi.

Sifat darajalanishi til o'rganishda qiyin mavzulardan biri hisoblanadi.

Chunki u bir nechta grammatik tizimlarni o'z ichiga oladi. Morfologiya, sintaksis va fonetika birgalikda ishlaydi. Umlaut va istisno shakllar o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi. Lekin muntazam mashqlar orqali bu tizimni o'zlashtirish mumkin. Sifat darajalanishi kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan ham muhim hisoblanadi. Chunki u insonning solishtirish va baholash jarayonini ifodalaydi. Til orqali inson predmetlarni tartiblaydi va baholaydi. Bu esa til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi [8, 400].

Xulosa qilib aytganda, nemis tilida sifat darajalanishi murakkab va ko'p qatlamli tizimdir. U Positiv, Komparativ va Superlativ darajalardan iborat. Har bir daraja o'zining grammatik va semantik qoidalariga ega. Umlaut, analitik shakllar va notekis sifatlar bu tizimni yanada boyitadi. Sifat darajalanishi nemis tilining ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi va nutqni aniq, mantiqiy va ta'sirchan qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Helbig, G., Buscha, J. Deutsche Grammatik. Leipzig: Langenscheidt, 2001. 654 p.
2. Dudenredaktion. Duden: Die Grammatik. Mannheim: Dudenverlag, 2016. 1344 p.
4. Eisenberg, P. Grundriss der deutschen Grammatik. Stuttgart: Metzler, 2013. 712 p.
5. Durrell, M. Hammer's German Grammar and Usage. London: Routledge, 2011. 560 p.
6. Hentschel, E., Weydt, H. Handbuch der deutschen Grammatik. Berlin: De Gruyter, 2013. 398 p.
7. Fleischer, W., Barz, I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin: De Gruyter, 2012. 382 p.
8. Moskalskaya, O. I. Grammatika nemetskogo yazyka. Moskva: Vysshaya shkola, 2004. 320 p.
9. Shirokova, N. Sovremennyy nemetskiy yazyk. Moskva: Akademiya, 2005. 400 p.